

¹ Ягеллони: дынастыя, эпоха, спадчына: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф. (Гальшаны – Навагрудак, 8–10 верас. 2006 г.) // НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; рэд. кал.: А. А. Каваленя (адка. рэд.) [і інш.]. – Мінськ: Беларус. навука, 2007. – 402 с.

² Леў Сапега (1557–1633 гг.) і яго час: зб. навук. арт. / ГрДУ імя Я. Купалы; рэдкал.: С. В. Марозава [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2007. – 422 с.

³ Памяць стагодзь

*Жеребцова Лариса
(Дніпропетровськ)*

LIETUVOS METRIKA. KNYGA NR 14 (1524–1529): UŽRAŠYMŲ KNYGA 14. / PARENGĖ L. KARALIUS, D. ANTANAVIČIUS. – VILNIUS, 2008. – 646 P.

У рамках урадовай праграмы «Літовська Метрика – до 2010 р.» Інститутом історії Литви та групою вчених Вільнюського університету (на чолі з проф. І. Валіконіте) здійснюється публікація окремих книг з фонду Литовська Метрика (далі – ЛМ). За останні два роки побачили світ книги записів 6 і 14, а також книга судових справ 12, підготовлені до видання Інститутом історії Литви та Вільнюським університетом.

Книга записів 14 ЛМ є копією 1598 р. оригінальної книги, що безслідно зникла в середині XVII ст. В інвентарі 1623 р. книзі присвоєно №18, у XVIII ст. у Варшаві книгу перенумерували під номером 17, а за класифікацією Ст. Пташицького книга дістала номер 14, під яким і зберігалась в Російському архіві давніх актів у фонді 389 «Літовська Метрика». Документи книги відносяться до періоду правління Сигізмунда I Старого¹ й охоплюють період за 1524 – 1529 рр. Книга підготовлена до друку з мікрофільму, що зберігається у відділі рукописів Інституту історії Литви.

Копія книги записів 14 ЛМ XVI ст. має титул *«Книга розных справ и листов поточных короля его милости Жикгимонта Першого: и ку коньцу неколкос привилецков починают ся. От року 1524 аж до року 1529»*. Більшість документів книги складають т. зв. «справи», видані від імені великого князя литовського – це накази, декрети, розпорядження до різних урядників і приватних осіб, щодо скарг, клопотань, оцінки пошкоджень, порядку судочинства, дотримання юридичних і митних норм. Книга складається з трьох частин – окремих зошитів, до яких вносили копії виданих документів три писарі: 1) Богуш Боговитинович (записи №1–67) – 5 зошитів; 2) Копоть Василевич чи Копоть Васкович (записи №68–656) – 13 зошитів; 3) Іван Горностай (№657–927) – 5 зошитів. Переважна більшість документів написана руською мовою, 5 – латинською, 4 – польською.

Науково-довідковий апарат видання складається з передмови литовською та англійською мовами, реєстру уміщених документів польською мовою, приміток до кожного документу, списку скорочень, переліку християнських свят і хронологічного списку документів. Наприкінці подано предметний, іменний та географічний покажчики.

Писар, що переписував книгу записів 14 ЛМ в кінці XVI ст. зкомпілював у книзі 592 документа, проте метриканти XVIII ст. нарахували 824 документи, а публікатори сучасного видання – 927 записів, що зареєстрували 978 документів. У рукопису книги деякі номери були пропущені, що побілило з часом. У сучасному виданні номери, які були вказані в інвентарі XVIII ст, наведені поряд із новими у круглих дужках.

Різниця у кількості документів книги пояснюється особливостями ведення справочництва у великокнязівській канцелярії й водночас окреслює труднощі, що виникли в упорядників під час археографічного опрацювання книги – нумерація та датування документів. Писарі книги-копії XVI ст. дали заголовки лише важливим з їх точки зору документам, яких нарахували 592. Метриканти XVIII ст. більш ретельно віднесли до справи і склали свій реєстр «важливих» документів, яких було 824. Упорядники сучасного видання Л. Караліус й Д. Антанавічюс пронумерували 927 записів (не документів!).

Саме в цьому криється пояснення різниці кількості документів книги. Литовські упорядники чітко відрізняють поняття «запис» і «документ». Свого часу поняття «запис» запропонував польський історик, упорядник книги записів 9 ЛМ К. Пяткевич. На його думку, поняття запис є ширшим ніж «копія» чи «документ виданий канцелярією». Один запис міг вміщувати кілька зареєстрованих документів тотожного змісту адресованих одній особі.

Книга записів 14 ЛМ є реєстром записів документів виданих та отриманих великокнязівською канцелярією. Збільшення обсягів роботи канцелярії змушувало писарів шукати більш ефективні варіанти ведення справочництва. Вони не копіювали повний текст виданих документів з належними частинами формуляру, а лаконічно і коротенько записували, хто отримував документ, адресатів, яким він призначався, і основний зміст (іноді без дати й місця видання). Писарі, які переписували книгу в кінці XVI ст. інколи взагалі не давали заголовки записам, залишаючи пусті місця. Потім головний писар чи редактор (якщо його так можна назвати) після редагування документів додавав їм заголовки. Це спостерігається і в інших книгах ЛМ.

Документи книги згруповані згідно з особою одержувача (здебільшого двох, менше трьох, чотирьох, п'яти, шести, восьми, дванадцяти). Наприклад, до берестейського єврея, митника Міхеля Єзофовича², водночас було адресовано 18 документів. У таких випадках писарі використовувати для таких документів загальну фразу «ему жь...», «ei же листь до...», «по тому жь...», «тогда жь...». У західноєвропейських канцеляріях вживали «лаконічне» формулювання для позначення ідентичних за змістом документів, виданих різним адресатам: *ille, tali, similiter arba item etc.*

Перед упорядниками книги записів 14 ЛМ постала проблема нумерації записів, коли доводилось обирати між документами виданими великокнязівською канцелярією та записами, в яких фіксували кілька документів спільного змісту, що їх отримувала одна особа, проте вони призначались різним адресатам. Формальним критерієм для виокремлення документів у межах записів та між собою був підпис писаря.

Залишаючи інші археографічні подробиці видання книги записів 14 ЛМ зосередимось на інформативних можливостях документів, що відносяться до історії українських земель у складі ВКЛ. Безпосередньо українських земель, переважно Київського та Волинського воєводств, стосуються близько 95 документів, які умовно можна розподілити на такі групи:

1. відображають деякі аспекти розвитку *митної системи* на українських землях ВКЛ: конфлікт між князями Андрієм Сангушком та Федором Чарторизьким з приводу доходів від мита (№27, 793), контроль за сплатою належних мит (№120), суперечки, що виникали з приводу стягнення окремих мит (№295, 303), зокрема, з підданих князя Костянтина Острозького (№588), незаконного стягнення мит з луцьких міщан (№764); вчинення луцькими (№241) та володимирськими (№242) митниками лічби з воскових і соляних комор; визволення ктївських міщан від оплати мит на території ВКЛ (№902) і луцьких на 10 років (№917).

2. скарги та справи, що стосуються *суперечок з приводу нападів на маєтки* (№273), пошкодження нерухомого майна в різних формах (незаконний покос сіна (№92); захоплення та «*кривды*» земель, ланів (№122, 255, 279, 547, 548, 558, 767), бобрових гонів (№107, 788), крадіжка овець (№661, 779), коней (№199, 837), срібних ложок (716, 717); нанесення тілесних ушкоджень членам сімей (№86) і слугам (№19, 20, 284, 351, 357) шляхтичів, дворянам (№551); комплексних пошкоджень маєтків і земель з нанесенням тілесних ушкоджень слугам власників, міщанам (155, 156, 157, 162, 163, 289, 300, 726, 730, 856, 896, 897, 898).

3. *розділу земель і маєтків* (№№5, 6, 68, 90, 91, 595, 638, 778, 823)

4. *вольностей від різних оплат і повинностей* (№№10, 437, 294, 552, 762), несення вайськової служби (№№35, 494, 495).

5. *пожалування на землі, маєтки, церкви* (№№491, 607, 625, 680, 681, 683, 684, 718, 871, 824, 905, 922).

6. справи щодо стягнення боргів та інших оплат (№№87, 292, 326, 549, 753), заруки (№296), перенесення судового слухання (№223), застави (№9), виселення міщан, які прожили деякий час у місті (№№763, 765) та інші, зміст яких важко визначити (№№220, 314).

Опублікована книга записів 14 ЛМ може бути цікавою з джерелознавчої та палеографічної точок зору, як джерело з історії єврейського населення на землях ВКЛ, діяльності «старшого серед євреїв», постійного кредитора великокнязівського двору Міхеля Єзофовича, історії становлення та розвитку митної служби, шляхетських наїздів, пожалування земель тощо.

Видання джерел завжди є копіткою трудомісткою працею, яка вимагає чималих фізичних зусиль та фінансової підтримки, а тому кожен опубліковану книгу з фонду «Литовська Метрика» можна тільки вітати.

---

¹ Цікаво, що на обкладинці книги записів 14 ЛМ написано, що документи книги охоплюють період правління Сигізмунда II Старого. Це не помилка упорядників, а варіант литовської традиції (якої притримуються не всі історики), започаткованої Е. Гудавічюсом. Серед литовських князів упродовж 1432–1440 р. правив великий князь Сигізмунд Кейстутович (1432–1440 рр.), якого литовці вважають першим великим князем з таким ім'ям. Відповідно Сигізмунда I Старого вважають другим, а згідно з польською лінією великих князів литовських він перший.

² Деякі документи з книги записів 14 ЛМ, що відносяться до історії єврейського населення на теренах ВКЛ, відображають їх правове та суспільне становище до 1569 р., зокрема, діяльність «старшого серед литовських євреїв», кредитора великого князя, митника Міхеля Єзофовича, який чимало зробив для організації митної служби на землях ВКЛ (№83, 91) опублікував: Бершадский С.А. Русско-еврейский архив. Документы и регесты къ истории литовскихъ евреевъ. – СПб, 1882. – Т. 1 (1388–1550); Т. 2. (1550–1569).